

گزارش یک سند

بررسی سند راهبردی و برنامه ۵ ساله در عرصه اوقات فراغت زائر
و توسعه فضاهای تفریحی-سیاحتی شهر مشهد

تحت عنوان بررسی فعالیت‌های سازمان‌ها و ادارات در خصوص غنی سازی اوقات فراغت نیز به بررسی فعالیت‌های آستان قدس رضوی، شهرداری مشهد، معاونت فرهنگی اجتماعی شهرداری مشهد، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان رضوی، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، صدا و سیما، اداره کل اوقاف و امور خیریه خراسان رضوی، وزارت ورزش و جوانان و سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری مشهد پرداخته شده است. این بند سعی کرده است بر ساختار اداری دستگاه‌ها و چشم‌انداز، اهداف، طرح‌ها و برنامه‌های آن‌ها متمرکز باشد. در ادامه سند، تغییرهای اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی زائران در اوقات فراغت که از منابع و طرح‌های مطالعاتی و نظرسنجی‌های دیگر اخذ شده، بیان می‌شود. در این بخش از آمار و اطلاعات نزدیک به ۳۴ مورد طرح مطالعاتی و نظر سنجی استفاده شده است. در سند راهبردی اوقات فراغت که یکی از بخش‌های طرح مطالعات کمی و کیفی زیارت است مجری طرح

فراستنی پرداخته شده و تاکید دارد که متأسفانه در قانون برنامه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم به موضوع اوقات فراغت تنها در حد نسل جوان پرداخته شده است. این سند مدعی است که در برنامه‌های توسعه کشور، اوقات فراغت مترادف با گردشگری دانسته شده و کمتر به بحث اوقات فراغت در جامعه شهری توجه شده است. سند چشم انداز ایران ۱۴۰۴، سند فراستنی دیگری است که در آن پژوهشگر به دنبال بررسی جایگاه اوقات فراغت بوده و اذعان دارد همانند برنامه‌های توسعه کشور، اوقات فراغت در آن جایگاهی ندارد. طرح جامع گردشگری و گذران اوقات فراغت در کلان شهر مشهد که متعلق به شهرداری مشهد است، طرح توسعه و عمران ناحیه شهری مشهد که کاری از وزارت مسکن و شهرسازی است، طرح مجموعه شهری مشهد بر اساس مصوبه هیئت وزیران، برنامه ملی توسعه گردشگری و مطالعات طرح جامع گردشگری استان خراسان (گنو) از جمله طرح‌های بالادستی محلی است که در این سند به بررسی اجمالی آن‌ها پرداخته شده است. بند ۱-۱-۳

بخش اول: مبانی اوقات فراغت
در مقدمه بخش اول ضمن بیان روش تحقیق که توصیفی و تحلیلی با ماهیتی قیاسی است به بررسی اهمیت اوقات فراغت در عصر حاضر می‌پردازد و ضمن اشاره به نظریه‌های مختلف اندیشمندان جهان، در نهایت از منظر اسلام این موضوع را بررسی می‌کند. در مطالعات مرحله اول این سند به اوقات فراغت زائری می‌پردازد که در آن سعی شده است به مبانی و شاکله اصلی موضوع اوقات فراغت پرداخته شود؛ این مطالعه ابتدا بین زائر و گردشگر تفاوت قائل می‌شود و سپس به گردشگری که با هدف زیارت به شهر مقدس آمده باشد لفظ گردشگری مذهبی را اطلاق می‌کند. در قسمت دیگر به ساختار مرتبط با خدمات رفاهی زائر پرداخته می‌شود که عمدتاً شبکه مسائل موضوعی رفاه زائر، کمبودها، محدودیت‌ها، موانع ساختار، توان‌ها و قابلیت‌های مرتبط با خدمات رفاهی زائر و مهم‌ترین نیازهای آن از منظر زائران و کارشناسان و مدیران مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بند ۱-۱-۲-۲ این سند به جایگاه اوقات فراغت در اسناد

مطالعه توسعه کمی و کیفی زیارت امام رضا(ع) طرحی است که مقدمات آن با مصوبه‌ای در سال ۸۷ کلید خورد و در ۸۸/۸/۸ با مصوبه هیئت دولت ردیف اعتباری ذیل بودجه زیارت برای این کار در نظر گرفته شد. هر چند مصوبه اولیه، آغاز طرح مطالعه توسعه کمی و کیفی زیارت را از سال ۸۸ در نظر گرفته بود اما عملاً این طرح از نیمه دوم سال ۸۹ عملیاتی شد. در حال حاضر سه مرحله از طرح مطالعه توسعه کمی و کیفی زیارت انجام پذیرفته است، در مرحله دوم این طرح ۶ طرح مهم تحقیقاتی - پژوهشی و مطالعاتی در نظر گرفته شده است که یکی از آن‌ها «تدوین سند راهبردی و برنامه ۵ ساله در عرصه اوقات فراغت زائر و توسعه فضاهای تفریحی-سیاحتی شهر مشهد» است. این سند راهبردی تاکنون سه بار در معرض ویرایش قرار گرفته است که آخرین نسخه آن مربوط به پاییز ۹۰ است. سند اوقات فراغت زائر در ۲۱۸ صفحه و سه بخش با عناوین ۱- مطالعه پایه و پیش نیاز ۲- نیازسنجی و ترسیم چشم انداز ۳- تحلیل هدف گذاری چشم انداز تدوین شده است.

نظرسنجی نحوه گذران اوقات فراغت زائر

اوقات فراغت زائر بیشتر در مراکز خرید می‌گذرد

ثامن یا توجه به در اختیار داشتن این امکانات، الگوی زیارت و رفتار زائران را متأثر ساخته که این امر منجر به آن شده که ۶۰ درصد زائران اوقات فراغت خود را با خرید سپری کنند. با این وجود تدارک امکانات لازم برای تفریح و سرگرمی الزامی است که دگروه ساکنان و زائران را مشترکاً منتفع می‌سازد. بنا به گزارش نظرسنجی از زائرین امام رضا(ع)، جدول زیر چگونگی گذران اوقات فراغت زائران را نشان می‌دهد.

درصد	شرح
۷۹/۲	حرم مطهر
۹/۵	اماکن تفریحی و گردشگری
۵/۵	بازار و مراکز خرید
۴/۶	هتل و مکان اقامت
۱/۳	اظهار نشده
۱۰۰	جمع

این نتایج با نتایج نظرسنجی که توسط همین مشاور در سال ۷۵ انجام شده دارای تفاوت چشمگیری است. در این سال ۳۶ درصد زائران اوقات فراغت خود را با دیدار از مناطق بیلاقی اطراف مشهد سپری می‌کردند در حالی که این میزان در سال ۸۷ به ۳ درصد رسیده است. ۲۹ درصد زائران نیز اوقات فراغت خود را به گردش در پارک اختصاص داده‌اند که این الگو در سال ۸۷ به ۱۲ درصد رسیده است. و این کاهش جای خود را به افزایش زمان خرید داده است. نکته قابل توجه در این مقایسه، تدارک دیده نشدن مناطق مناسب برای تفریح و گذران اوقات فراغت در محدوده منطقه ثامن است که با توجه به محدودیت امکانات عبور و مرور برای دسترسی به مناطق بیلاقی در دوره اقامت زائران دشواری‌هایی را برای آنان به همراه دارد. در واقع منطقه

از مراجع تجاری اختصاص داده‌اند. علاوه بر این میزان ساعت حضور زائران در حرم مطهر رضوی مورد سوال قرار گرفته است که طبق نظر سنجی‌ها بیشترین فراوانی یک و دو ساعت بوده است. براساس اطلاعات جمع آوری شده، ساکنان و زائران معتقدند که امکانات تفریحی مناسب و شایسته‌ای در نزدیکی محل اقامت و زندگی شان وجود ندارد. در ادامه، این سوال از زائران پرسیده شده است که اوقات فراغت خود را به جز زیارت حرم مطهر چگونه می‌گذرانند؟ براساس پاسخ‌های به دست آمده، بیشتر زائران اوقات فراغت خود را به «خرید» می‌پردازند. نکته قابل توجه بر اساس این نظرسنجی، این است که در نوع گذراندن اوقات فراغت به جز زیارت، تمایل حدود ۲۳ درصد زائران به حضور در پارک‌ها، مراکز بیلاقی و سینماست.

در سند راهبردی اوقات فراغت که یکی از بخش‌های طرح مطالعات کمی و کیفی زیارت است مجری طرح طی یک نظرسنجی نحوه گذران اوقات فراغت زائران را بررسی کرده است. این نظرسنجی به دنبال آن است که زائران حضرت رضا(ع) غیر از زیارت و حضور در حرم رضوی وقت خود را چگونه می‌گذرانند. در این زمینه سهم موضوعاتی مثل خرید، حضور در اماکن تفریحی و گردشگری و ... از اوقات حضور زائر در مشهد مشخص شده است. بررسی گزارش این نظرسنجی خالی از لطف نیست. بررسی نحوه گذراندن اوقات فراغت زائران توسط مجری طرح سند راهبردی اوقات فراغت با پرسشنامه‌ای به حجم ۴۲۰ تن انجام گرفته که بنا به اطلاعات به دست آمده، زائران بیشترین بازدید خود را پس از حرم مطهر و رواق‌های وابسته